

Dialogen in het onderwijs

Mirjam Heemskerk - van der Sprong

© 2023, Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 194

ISBN folio 9789023258865

ISBN ebook 9789023259633

1e druk 2023

Uitgave: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen
Grafische verzorging en ebook: LINE UP boek en media bv, Groningen
Omslagontwerp: Luciën Wink
Druk: Drukkerij Van Gorcum, Meppel

Inhoud

	Voorwoord	IX
	Inleiding	XI
Deel 1	Aspecten die van invloed zijn op hoe de dialoog gevoerd wordt	XII
Hoofdstuk 1	Visie en doelen	2
1.1	Dialoog in de pedagogiek	4
1.2	Dialoog in de didactiek	4
1.3	Jouw visie op dialoog in het onderwijs	6
1.4	Verrijking van het onderwijs als doel van dialoog	7
Hoofdstuk 2	De leerling in context	12
2.1	Leefwerelden van leerlingen	14
2.2	De pedagogische driehoek	15
2.3	De rol van de leerkracht in de pedagogische driehoek	17
2.4	Het belang van contact, verbondenheid en de rol van dialoog	18
Hoofdstuk 3	Referentiekader en bias	24
3.1	Referentiekader	26
3.2	Bias: waar hebben we het over?	28
3.3	Soorten bias	29
3.4	Oorzaken van bias en de impact op de onderwijspraktijk	30
Hoofdstuk 4	Diversiteitssensitiviteit	34
4.1	Diversiteit in de samenleving	36
4.2	Diversiteit op school: de pedagogische match	37
4.3	Diversiteit in de klas; diversiteitssensitiviteit als competentie van de leerkracht	38
4.4	Competenties om cultuursensitief te kunnen werken	39

Hoofdstuk 5	Kennis en verwachtingen	46
5.1	Wat is kennis?.....	48
5.2	Kennis in de klas creëren.....	49
5.3	Over welke kennis beschikken we en waar halen we die vandaan?.....	51
5.4	Verwachtingen en het belang van kennis.....	52
Hoofdstuk 6	Gelijkwaardigheid en draagvlak	58
6.1	Ongelijke posities, (on)gelijkwaardigheid en rapport.....	59
6.2	Rapport maken doe je van nature.....	61
6.3	Hoe maak je rapport met iemand?.....	61
6.4	Spiegelneuronen.....	64
6.5	Neem je waar of neem je voor waar aan?.....	66
Hoofdstuk 7	Taalgebruik en verslaglegging	70
7.1	Taalgebruik.....	72
7.2	Jargon en verstaanbaarheid.....	73
7.3	Verslaglegging.....	73
7.4	Regels rondom het leerlingdossier en het onderwijskundig rapport.....	76
7.5	Gedeeld taalgebruik.....	76
Hoofdstuk 8	Tools en reflectie	80
8.1	De leerkracht als dialoogpartner.....	82
8.2	Relatie en gesprekstechnieken.....	84
8.3	Opbouw van een dialoog.....	86
Deel 2	Verskillende soorten gesprekken	88
Hoofdstuk 9	In- en uitstroomgesprekken	90
9.1	Van voorschoolse situatie naar de basisschool.....	91
9.2	Kennismakings- en startgesprekken aan het begin van het nieuwe schooljaar.....	92
9.3	Tussentijdse uitstroomgesprekken.....	96
9.4	Gesprekken rondom uitstroom naar het voortgezet onderwijs.....	97
Hoofdstuk 10	Rapport-, voortgangs- en ontwikkelgesprekken	102
10.1	Visie, doelen en voorbereiding.....	104
10.2	Inhoud en opbouw van voortgangs- en ontwikkelgesprekken.....	105
10.3	Lastige gesprekken.....	108

Hoofdstuk 11	Het diagnostisch gesprek	112
11.1	Het diagnostisch gesprek	114
11.2	Vorbereiding van het gesprek	115
11.3	Introductie	116
11.4	Romp	117
11.5	Afronding van het gesprek	118
Hoofdstuk 12	Minidialogen	122
12.1	Dagopening en dagafsluiting	124
12.2	Tijdens het werken	125
12.3	Pak-het-moment-dialogen	127
12.4	Aansluiten bij een groepje	128
12.5	Geplande minidialogen in de klas	129
12.6	Minidialogen met ouders	131
Hoofdstuk 13	Collegialogen	134
13.1	Koffieautomaatgesprekken, koetjes, kalfjes en smalltalk ..	136
13.2	Collegiale visitatie en consultatie	137
13.3	Persoonlijk ontwikkelgesprek	139
13.4	Groepsbespreking	139
13.5	Overdracht	140
13.6	De performance-dialoog	142
13.7	Over de drempel van de school	143
Hoofdstuk 14	Samenwerkingsdialogen	146
14.1	Niveaus van samenwerking	148
14.2	Obstakels in multidisciplinaire samenwerking	149
14.3	Over de grens	151
14.4	Voorbeelden van samenwerkingsgesprekken in het onderwijs	152
	Nawoord	158
	Literatuur	159
	Over de auteurs	164
	Register	166

Deel 1

Aspecten die van invloed zijn op *hoe* de dialoog gevoerd wordt

aan bij de muziekles en vele ouders hebben bak- en kookkennis waarmee een serie kookboeken gevuld zou kunnen worden. Zoë legt de linkjes met de reken-, taal-, wereldoriëntatie-, sociale en creatieve doelen waaraan in de klas wordt gewerkt. Het metrieke stelsel kun je prima oefenen door koekjes te bakken, de leerlingen verwerven kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed tijdens de muziekles en ze oefenen luistervaardigheden tijdens verhalen-verteltijd in de klas. Ze merkt de grote betrokkenheid van de leerlingen en de ouders bij het onderwijs door aan te sluiten bij hun leefwerelden buiten de school en deze met het onderwijs in de school te verbinden. Ze ziet de kenniskisten letterlijk iedere week groeien, inclusief haar eigen leerkracht-kenniskist.

5.1 Wat is kennis?

Als we spreken over kennis, dan bedoelen we daarmee hetgeen wat je weet, wat je geleerd hebt en waar je inzicht in hebt. Kennis kun je verwerven en kun je zien als iets dat continu in beweging is: op basis van nieuwe ervaringen, inzichten en informatie die je opdoet kun je je kennis verdiepen, verbreden en vernieuwen. Een deel van de kennis waarover je beschikt is bewuste kennis, ook wel expliciete kennis genoemd. Hiermee bedoelen we kennis die je makkelijk kunt overdragen aan een ander. In de klas kun je hierbij denken aan het aanleren van de spellingregels aan leerlingen of de werking van het metrieke stelsel. Deze kennis is duidelijk verwoord en daarom is het makkelijk om het over te dragen aan je leerlingen, maar ook om deze kennis ergens op te zoeken of ergens op te slaan in bijvoorbeeld boeken. Naast bewuste kennis beschikken we ook over onbewuste of impliciete (taciete) kennis. Deze vorm van kennis is vaak juist moeilijk om over te dragen aan anderen omdat deze moeilijker te koppelen is aan woorden die de kennis beschrijven. Als je lesgeeft draag je bijvoorbeeld ook kennis over door middel van de voorbeeldrol die jij hebt als leerkracht; de manier waarop jij handelt en praat in de klas zegt iets over welke waarden jij belangrijk vindt ('we laten elkaar altijd uitpraten'), de ervaringen die jij hebt opgedaan ('het is fijn om alle leerlingen even persoonlijk te begroeten bij binnenkomst') en jouw competenties en vaardigheden. Onbewuste kennis uit zich in handelingen die je doet uit gewoonte en zijn gebaseerd op persoonlijke ervaringen in specifieke contexten.

reflectie: Kun je voorbeelden bedenken van expliciete en impliciete kennis in jouw klassensituatie?

5.2 Kennis in de klas creëren

Als leerkracht beschik je over veel (soorten) kennis, maar ben je ook continu bezig om de 'kenniskisten' van jouw leerlingen uit te breiden en wordt ook jouw persoonlijke 'kenniskist' steeds rijker gevuld door wat je ervaart en leert. Gedurende de hele dag ben je als leerkracht bezig met het vormgeven van kennisoverdracht, maar je bent ook continu bezig (samen met je leerlingen en ouders) met het creëren van nieuwe kennis doordat je als het ware nieuwe combinaties maakt van kennis waarover je beschikt. Zoals hierboven genoemd is het kunnen verwoorden van kennis een middel om deze over te dragen en hier is dan ook een belangrijke rol voor dialoog weggelegd. De onderzoekers Nonaka en Takeuchi (Nonaka & Takeuchi, 1995) gaan er in hun model van kennisdimensies vanuit dat kennis door ons wordt opgedaan en gecreëerd door interactie met anderen en door samen te werken, te leren en door te oefenen. Zij onderscheiden vier manieren waarop je kennis met elkaar kunt delen en creëren, namelijk door socialisatie, externalisatie, combinatie en internalisatie. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat dit kenniscombinaties van expliciete en impliciete kennis zijn. De vier manieren en hoe die vorm kunnen krijgen in de klas wordt in onderstaande kaders toegelicht.

Socialisatie

Bij socialisatie wordt impliciete kennis op een impliciete manier overgedragen van persoon tot persoon. Het leren gebeurt doordat er interactie en dialoog is tussen twee of meer personen. De ene persoon heeft kennis en draagt die over aan een andere persoon die observeert hoe de andere persoon iets doet, er kan (samen) geoefend worden en er wordt samen gepraat. In de klas gebeurt dit bijvoorbeeld bij het leren van sociale vaardigheden. Onder impliciete kennis verstaan we bijvoorbeeld kennis die leerlingen opdoen door de voorbeeldrol die je als leerkracht hebt wat betreft gedrag, waarden en normen. Hierbij kun je ook denken aan een situatie waarin jij voordoet aan een leerling hoe je je schaar hanteert en de leerling dit leert door te kijken naar hoe jij knipt.

Externalisatie

Op het niveau van externalisatie wordt impliciete kennis omgezet naar expliciete kennis. Hierbij wordt geprobeerd om kennis die moeilijk in woorden te vatten is te 'coderen' zodat de kennis met meer mensen gedeeld kan worden. Als er dan woorden (codes) zijn bedacht, kun je de kennis delen met een ander. Aan het begin van het schooljaar stellen veel klassen gezamenlijk de regels in de klas op. Op deze manier wordt impliciete kennis (hoe gaan we met elkaar om) expliciet gemaakt door samen de regels op te stellen.

7 **Taalgebruik en verslaglegging**

In ons taalgebruik is veel meer informatie opgenomen dan de letterlijke woorden die we gebruiken. Afhankelijk van ons referentiekader, de kennis en informatie waarover we beschikken en vanuit welke visie we naar een onderwerp kijken, interpreteren we onze observaties en kiezen we daarbij de woorden die we passend vinden. Je kunt je taalgebruik gericht kiezen bij het voeren van dialogen. Door woorden te gebruiken die begrijpelijk zijn voor de dialoogpartners en waar iedereen zich comfortabel bij voelt, zorg je ervoor dat de inhoud van de dialoog alle focus krijgt. Dit geldt zowel voor de taal die we mondeling gebruiken als voor schriftelijke taal. Als onderwijsprofessional schrijf je bijvoorbeeld leerlingrapporten, een overdracht voor de leerkracht die na de zomer jouw klas zal krijgen, een verslag van een oudergesprek en notities in het leerlingdossier van het leerlingvolgsysteem van je observaties en gebeurtenissen in diverse situaties. Het is daarom van belang dat het taalgebruik professioneel is en een zo goed mogelijke weergave van de feiten. Dit hoofdstuk besteedt aandacht aan het bewust gebruiken van taal in dialogen en verslaglegging in het onderwijs. Er worden aandachtspunten bij taalgebruik besproken en er wordt aandacht besteed aan verschillende soorten verslaglegging en bijbehorende regelgeving die je als onderwijsprofessional tegen kunt komen in je dagelijkse werkzaamheden.

71

casus: Luc en Sasha zijn de ouders van Youp. Youp is dit jaar gestart op de basisschool in groep 2 en vandaag staan de 10-minutengesprekken gepland. Juffen Marloes en Corrie heten hen hartelijk welkom bij dit eerste gesprek. Marloes steekt meteen van wal, want er is weinig tijd en een hoop informatie te delen met ouders. “Youp begint al echt gewend te raken in de klas, we zien dat hij goed observeert wat de andere leerlingen doen in de klas en zo is hij al goed op de hoogte wat de regels en de routines zijn. We zien ook dat hij het maatjesstelsel al snel doorhad, zijn spanningsboog in de kring en volgehouden aandacht bij auditieve oefeningen leeftijdsadequaat lijkt en dat hij qua sociaal-emotionele ontwikkeling niet onderdoet voor de oudere kleuters in zijn klas. Bij ons op school werken we niet met kleutercito’s, maar met observatie-instrumenten en onze bevindingen registreren wij in het LVS zodat we op de verschillende ontwikkelingsgebieden goed kunnen monitoren hoe de ontwikkeling verloopt. Als jullie kijken naar deze scores op de uitdraai van ons LVS kunnen jullie zien dat Youp qua motorische vaardigheden ten opzichte van leeftijdgenoten een ontwikkelingsvoorsprong lijkt te hebben. Zijn fijne motoriek is al sterk ontwikkeld en het lijkt of het lateralisatieproces al vergevorderd is en hij echt al een voorkeurshand heeft. We zien ook dat hij al in staat is om de middellijn te kruisen en zijn tekenmaterialen al met een pincetgreep hanteert. O, hier hebben we een mooi voorbeeld van een werkje van Youp waarin je goed kunt zien dat

hij de fase van koptoters tekenen al voorbij is en zelfs al ledematen tekent bij zijn figuurtjes! Op de leerlijn ontluikende geletterdheid en taalontwikkeling valt ons op dat hij veel interesse toont voor alles wat met taal te maken heeft. Jullie lezen vast en zeker veel voor thuis met hem? Als we kijken naar voorbereidend rekenen dat zien we dat hij al goed synchroon kan tellen tot tien en ook de dubbelsteenstructuur al beheerst. O jee, ik zie de timer en we zitten al op negen minuten! Als jullie dit zo allemaal gehoord hebben, zijn er dan nog vragen vanuit jullie hierover?” Luc en Sasha stellen nog een korte vraag over hoe het spelen met andere kinderen en het delen van speelgoed gaat en nemen afscheid van de juffen. Al lopend terug naar huis bespreken ze het gesprek nog even na; wat een hoop informatie en wat een hoop onderwijswoorden!

reflectie: In hoeverre ben jij je bewust van de taal die je gebruikt in de dialoog met de ander? Check jij bij de ander of de woorden die je gebruikt ook door de ander worden verstaan en begrepen in verschillende dialogen?

7.1 Taalgebruik

De manier waarop mensen spreken en schrijven noemen we taalgebruik. In het onderwijs spreek je mét je leerlingen, collega's, ouders en andere betrokkenen bij jouw onderwijs, maar je spreekt en schrijft ook óver je leerlingen en volwassenen die betrokken zijn bij jouw leerlingen. Het is van belang wát er gezegd en geschreven wordt, maar ook hóé. Welke woorden kies je om de dialoog te voeren en hoe ervaart en interpreteert de ander deze woorden? Vanuit jouw visie en jouw referentiekader kan een woord een andere lading hebben bij jouw dialoogpartner. Stem daarom de inhoud van begrippen goed met elkaar af en check of je elkaar als dialoogpartners begrijpt en of jullie begrippen op dezelfde manier interpreteren. In dialoog heb je het voordeel dat je de mimiek en lichaamstaal van de ander kunt zien en een reactie kunt krijgen op wat je zegt. Bij geschreven taal mis je deze informatie; er is altijd een kans dat degene die jouw woorden leest ze anders interpreteert dan dat jij ze hebt bedoeld omdat de ander ze leest vanuit het eigen referentiekader en de eigen kennis van de situatie. Als iets zwart op wit staat, bijvoorbeeld in een leerlingdossier, gaat deze informatie over een leerling soms wel jaren met een leerling mee en kan door meerdere personen gelezen worden.

reflectie: Stel je eens voor dat er over jou gesproken of geschreven wordt. Hoe zou je dan willen dat dit gebeurt?

7.2 Jargon en verstaanbaarheid

Wanneer je spreekt of schrijft over onderwerpen die het onderwijs betreffen, gebruik je specifieke taal die aan je vakgebied verbonden is. Een algemene term voor taalgebruik dat kenmerkend is voor een bepaald beroep of vakgebied is ‘vaktaal’ (*Vakjargon-vaktaal-jargon*, z.d.). Het gebruik hiervan kan voor vakgenoten onderling heel handig en effectief zijn; het bevat termen waarvan de inhoud nauwkeurig is omschreven. Doordat voor dialoogpartners de inhoud van deze termen direct duidelijk is, kan er vlot en helder met elkaar worden gecommuniceerd. Vaktaal, in tegenstelling tot ‘jargon’, kan in het gebruik ook begrijpelijk zijn voor niet-vakgenoten. ‘Jargon’ daarentegen is een vorm van specifiek taalgebruik dat voor anderen die niet tot de specifieke groep behoren moeilijker te begrijpen kan zijn. In dialoog is het van belang dat alle dialoogpartners gelijk- en volwaardig kunnen deelnemen aan het gesprek. Zorg dus als onderwijsprofessional dat je altijd controleert of degene met wie je in dialoog bent de inhoud van de woorden die je gebruikt begrijpt.

reflectie: Observeer eens een gesprek van een collega met ouders of maak een video- of geluidsopname (met toestemming van alle betrokkenen) en let gericht op het gebruik van vaktaal en jargon. Wat valt je op?

7.3 Verslaglegging

Tijdens de schoolloopbaan van een leerling verzamelen we veel informatie. Neem als voorbeeld hierbij het leerlingdossier: ervan uitgaande dat een leerling van groep één tot en met groep acht misschien wel acht of meer leerkrachten heeft, is dit een document dat door veel personen gelezen en aangevuld wordt. Het taalgebruik dat gehanteerd wordt, schetst het beeld van de (ontwikkeling) van de leerling. Hierna worden voorbeelden genoemd van manieren van verslaglegging van de ontwikkeling van de leerling gedurende de schoolloopbaan.

Rapport: op een rapport geeft de school een overzicht van de prestaties van een leerling. Er is een grote verscheidenheid in hoe scholen dit doen. Om resultaten voor vak- of ontwikkelingsgebieden weer te geven, maken scholen gebruik van cijfers (bijvoorbeeld op een schaal van 1 tot 10) en/of woorden (op een schaal van voldoende/ruim voldoende/goed of een uitgebreidere beschrijving). Sommige scholen geven de rapporten mee naar huis, waarna er meestal een gesprek volgt waarin het rapport wordt besproken met de ouders en/of de leerling. Bij het schrijven van rapporten kun je als leerkracht stilstaan bij de onderbouwing van wat en hoe je schrijft: wat betekenen de cijfers? Waar staan ze voor? Waar leg je de accenten bij geschreven teksten in rapporten en wat vind je belangrijk om te delen met de leerling en met ouders en waarom?

Als jij jouw juf of meester een compliment mag geven over hoe zij/hij gesprekken voert met kinderen, wat zou je dan zeggen?

Ik vind het goed dat we het placemat moeten invullen met belangrijke vragen en daar het gesprek over hebben met de juf en mijn papa en mama. De vragen op de placemat gaan over: 1. Welbevinden (hoe gaat het met je in de klas?); 2. Zelfredzaamheid (vraag je om hulp of kan je dingen al zelf oplossen?); 3. Werkhouding (lukt het om je werk af te krijgen? In welke omgeving lukt dit het beste?); 4. Leerdoelen (aan welke leerdoelen wil je nog werken?). De juf vraagt dan bijvoorbeeld ook waar ik goed in ben en wat mijn talenten zijn.

(Olivia, 9)

Mijn juf en meester vragen echt dingen aan mij omdat ze dingen over mij willen weten en dat is heel goed dat ze dat doen. Ze vragen goed wat kinderen leuk en belangrijk vinden en wat ze willen leren.

(Salomon, 12)

Mijn juf praat op een leuke manier met kinderen, dat voelt fijn en dan ben ik op mijn gemak. Mijn juf maakt vaak grapjes en ze kan heel goed de les uitleggen, dan snap ik het altijd meteen.

(Pelle, 9)

Dat ze niet zegt: 'Ik moet heel even wat anders doen, even wachten.'

(Bilal, 8)

Dat ze goed luistert en mij laat uitpraten.

(Ishaq, 12)

Ik zou een compliment geven dat mijn meester van alle kinderen goed weet wat ze wel en niet kunnen. Het is fijn dat de meester dat weet.

(Anne, 9)